

Tomasz Wiśniewski
Stowarzyszenie Muzeum Żydów Białegostoku

O IDEI MUZEUM ŻYDOWSKIEGO W BIAŁYMSTOKU

Od lat grupa pasjonatów historii zabiega, aby powołać w Białymstoku Muzeum Żydowskie. Motywuje nas pamięć o naszych znajomych, sąsiadach i ich potomkach.

Miejsce musi być

Żydzi Białegostoku przez całe stulecia byli nieodłącznym elementem krajobrazu naszego miasta. Współtworzyli je pod każdym względem: ekonomicznym, społecznym i kulturowym. Białystok jest znany na świecie w dużej mierze z powodu swego żydowskiego dziedzictwa. Stąd pochodzą ludzie zasłużeni dla światowej kultury i światowej cywilizacji: Ludwik Zamenhof (twórca esperanto), Boris Kaufman (operator filmowy, laureat Oskara), czy Albert Sabin (odkrywca szczepionki przeciwko chorobie Heinego-Medina). Tu urodzili się i mieszkali nie tylko wybitni rabini, jak Szmuel Mohilewer, ale i założyciel Biblioteki Narodowej Izraela (Josef Chazanowicz), Narodowego Teatru Izraela Habima (Osip Dymow i Josef Perlman). Czterej bracia Worona, którzy urodzili się na granicy Białostoczczyzny i Mazowsza, założyli największą kompanię filmową na świecie Warner Brothers. Wiele wskazuje, że rodzina Worona wywodzi się także z Białegostoku. Z nieodległej od Białegostoku Sidry wywodzi się rodzina Paula Barana, który stworzył Internet. Takie słynne nazwiska można by wymieniać długo.

Do dziś dla wielu potomków białostockich Żydów rozsianych po całym świecie Białystok jest MIEJSCEM magicznym; MIEJSCEM, w którym żyła, pracowała, kochała i tworzyła prawdopodobnie jedna z najbardziej interesujących społeczności żydowskich XIX i XX wiecznej Europy. To bezdyskusyjne dziedzictwo znajduje się obecnie w paradoksalnej sytuacji: istnieje w postaci duchowej refleksji, podczas gdy społeczność żydowska Białegostoku i całego regionu przestała istnieć. Więcej – to wspólne przecież dziedzictwo odchodzi w coraz większe zapomnienie, a rokroczne ceremonie wiążące się z zagładą społeczności żydowskiej naszego miasta powszednieją. Z drugiej jednak strony ta osobliwa nieobecność nacechowana jest wielkimi emocjami i rodzi proste py-

tanie: jak to możliwe, że do dziś w Białymstoku nie ma MIEJSCA, w którym moglibyśmy upowszechnić pamięć o żydowskim dziedzictwie naszego miasta?

Jesteśmy w momencie historycznym. Od lat zabiegamy, aby powołać MIEJSCA, w którym moglibyśmy upowszechnić pamięć o żydowskim dziedzictwie Białegostoku. Wiemy, że przez stulecia Żydzi współtworzyli to miasto, że byli częścią miejscowego krajobrazu kulturowo-gospodarczego, bardzo silnie wpływając na tożsamość naszego miasta. A my wciąż nie mamy MIEJSCA, w którym moglibyśmy pamięć i historię wykorzystać w dziele budowania dobrych relacji pomiędzy Polakami i Żydami, także w imię przyszłości.

Pierwsze kroki

W grudniu 2017 roku grupa inicjatywna Stowarzyszenia Muzeum Żydów Białegostoku powołała wirtualne „Społeczne Muzeum Żydów Białegostoku i Regionu”. Misją Stowarzyszenia jest budowanie dobrych relacji pomiędzy Polakami i Żydami oraz podejmowanie działań na rzecz wzajemnego zrozumienia i szacunku. Jednak naszym celem strategicznym jest powołanie MIEJSCA, które stałoby się żywą platformą dialogu społecznego mającą na celu twórcze pielęgnowanie pamięci o spuściznie Żydów Białegostoku i regionu.

Pilotażowo uruchomiliśmy portal www.jewishbialystok.pl, którego popularność przeszła nasze oczekiwania (oglądalność na poziomie 50 tys. wejść miesięcznie). Platformą zarządza dziś grupa koordynatorów, a jej angielską wersję uzupełniają studenci Uniwersytetu w Białymstoku w ramach realizowanych stażów.

Nasza akcja crowdfundingowa prowadzona w kraju i zagranicą pozwoliła na rozbudowę strony, uruchomienie programów stażowych oraz stypendialnych. Przyszedł czas, aby naszą ofertę poważnie poszerzyć, wydostać się z rzeczywistości wirtualnej do realnej.

Pierwsze pilotażowe działania zrealizowaliśmy we współpracy z Galerią im. Sleńdzińskich w Białymstoku. W dawnej synagodze Cytronów zorganizowaliśmy kilka spotkań, które cieszyły się ogromnym zainteresowaniem.

Powiedzmy wprost: wszystkie te działania zmierzały do powołania w naszym mieście realnego Muzeum Żydów Białegostoku. To nazwa techniczna, umowna, bardziej naszemu środowisku bliższa jest szeroko pojęta warsztatownia, czy też takie miejsce, które właśnie nazwalibyśmy MIEJSCEM. To oczywiste, że jest ono niezbędne dla naszego miasta, dla jego dobrego imienia, ale także należy się żydowskiej diasporze emocjonalnie związanej z Białymstokiem.

Naszym celem nie jest wyłącznie zajmowanie się przeszłością i historią. Chcemy w oparciu o przeszłość budować dobre relacje polsko-żydowskie, tworzyć w Białymstoku i w całej Polsce wspólnotę opartą o otwartość i szacunek. Jednak nie możemy tego zrobić bez stworzenia realnie istniejącego MIEJSCA, oryginalnego muzeum z bogatą ofertą edukacyjną, warsztatami, lekcjami dla młodego pokolenia. Do dziś – pomimo wieloletniej dyskusji – nie ma takiego

MIEJSCA. Nie godzimy się na to, aby pamięć o białostockich Żydach zniknęła i ograniczała się do kilku, w skali roku, okazjonalnych eventów.

Mamy dostęp do cennych zbiorów. Wielu kolekcjonerów i potomków białostockich Żydów zadeklarowało przekazanie swoich zasobów. Przy pomocy nowatorskich technik wizualnych połączonych z zarejestrowanymi już setkami godzin wywiadów ze świadkami historii; filmów, materiałów archiwalnych chcemy przypomnieć w trwałej postaci sylwetki wybitnych białostockich Żydów, ale także tych zwykłych żydowskich mieszkańców Białegostoku, po to, by móc zrozumieć osobliwość i niepowtarzalność naszego miasta.

Mamy pomysł, jak w sposób nowoczesny prowadzić taką placówkę, aby skutecznie promować dorobek tej niezwykłej społeczności, która współtworzyła Białystok przez setki lat, ale także i po to, aby promować dobry wizerunek naszego miasta, jako miejsca przyjaznego wobec innych kultur.

W MIEJSCU w sposób twórczy, nietuzinkowy chcemy pielęgnować żydowskie dziedzictwo Białegostoku. Planowane warsztaty, wystawy, prelekcje oraz inne działania edukacyjne umożliwią odwiedzającym poznanie tej spuścizny.

Zielone światło i... pandemia

I oto pojawiła się wyjątkowa szansa. Samorząd Białegostoku przychylił się do naszych starań i udostępnił naszemu stowarzyszeniu budynek przedwojennej żydowskiej szkoły Tarbut, a Galeria im. Sleńdzińskich, jak również Białostocki Ośrodek Kultury zadeklarowały logistyczne i systemowe wsparcie planowanych działań. Silne poparcie zadeklarował również prof. Paweł Śpiewak, prezes Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie.

W połowie 2019 roku rozpoczęliśmy zakrojone na dużą skalę przygotowania do pilotażowego projektu. Podzieliliśmy nasz kilkudziesięcioosobowy zespół na 5 podgrup, powołaliśmy koordynatorów poszczególnych aktywności. Regularnie się spotykaliśmy i omawialiśmy szczegóły. Skupiliśmy się na dwóch kluczowych wydarzeniach, które były zogniskowane wokół strategicznych rocznic: Spalenia Wielkiej Synagogi 27 czerwca 1941 roku oraz Wybuchu Powstania w Getcie Białostockim. Wokół tych wydarzeń skonstruowaliśmy bogaty i wielowymiarowy program. Zaplanowaliśmy wystawy, debaty, pokazy filmów, spotkania ze świadkami, wernisaże autorskie, instalacje artystyczne. W nasz projekt zaangażowało się kilkudziesięciu artystów, historyków z Białegostoku i zagranicy. Sporo obiecywaliśmy sobie po ścisłej współpracy z Uniwersytetem w Białymstoku. Mocno wierzyliśmy, że 2020 rok stanie się kluczowym momentem w dziele powołania realnego MIEJSCA... i niestety nadeszła pandemia. Oczywiście nie poddajemy się, pracujemy nadal, po to, aby w odpowiednim momencie wystartować z naszym projektem. Wystawy, publikacje, ale też gadżety mamy przygotowane. Czekamy zatem na koniec tej straszliwej pandemii, która nasz projekt jedynie spowolniła, ale nie jest na tyle władna, aby go zatrzymać. Muzeum – tak jak to widnieje w tytule naszego videoklipu – MUSI BYĆ.

Tomasz Wiśniewski

The Association for a Museum of Białystok Jews

ON THE IDEA OF A MUSEUM OF BIAŁYSTOK JEWS

Summary

The author of the article, Tomasz Wiśniewski (PhD) – a teacher of Holocaust history, film director, and writer from Białystok – returns to the idea of establishing a Museum of Białystok Jews. As he emphasizes, for centuries Jews have been “a constitutive element of our town. They co-created it in every respect: economic, social, and cultural.” Enumerating famous Jews living in Białystok, such as Ludwig Zamenhoff, Szumel Mohylewer, and Józef Chazanowicz, he remarks that “for many Jews descending from the families living here, Białystok is a magic place.” The author reminds us of the 2017 initiative to establish a modern Museum of Białystok Jews, the works on which were planned to start in 2020, when the pandemic broke out. Nonetheless, this obstacle does not mean the end of the project.

Key words: Jews, Białystok, Museum of Białystok Jews, idea, project.